

9. Ленін В. І. Повне збір. творів: У 55 т. — Т. 9. — С. 244.
10. Непролетарские партии России. Урок истории. — М., 1984. — С. 54–55.
11. Ветров Р. І., Донченко С. П. Політичні партії України в першій чверті ХХ століття (1900 — 1925 рр.). — Дніпропетровськ — Дніпро-дзержинськ, 2001. — С. 22.
12. Варгатюк П. Л., Солдатенко В. Ф., Шморгун П. М. В огне трёх революций... — К., 1986. — С. 44.

Анотації

Киселева Е. Н. Деятельность меньшевиков Украины в начале революции 1905 года.

В статье на основе новых материалов анализируется история деятельности меньшевиков Украины в начале революции 1905 года и участие их в работе Женевской конференции РСДРП(м).

Kiseliova H. N. Ukrainian Mensheviks' activity at the beginning of the revolution of 1905.

On the basis of new materials the history of Ukrainian Mensheviks' activity at the beginning of the Revolution of 1905 and their participation in the work of Geneva conference are analyzed.

І. А. Коляда

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ. ТВОРЧІСТЬ І. НЕЧУЯ- ЛЕВИЦЬКОГО У ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

“Націоналізм — то вічна форма, в якій з’являтиметься й ростиме людське життя на землі...” — зазначав І. Нечуй-Левицький у своєму творі “Над Чорним морем”.

Саме ця ідея є визначальною в усій творчій діяльності Івана Нечуя-Левицького, вона є корінним стержнем усіх його праць. І сьогодні ідея не втратила своєї актуальності, адже формування національної ідеї в Україні проходило багатовіковий шлях піднесення і падіння.

Художні твори Івана Нечуя-Левицького, а особливо ті, що стосуються суспільної тематики, хоч і не дають нам чіткого емпіричного матеріалу про згадану автором добу, але відображають бачення суспільних процесів українською інтелігенцією ХІХ століття.

У ХХІ столітті суспільно-політична ситуація в незалежній Україні змушує нас вивчити і переоцінити роль інтелігенції, осмислити її важливу роль у розвитку суспільства та вплив інтелігенції на інтерпретування інформації.

Вивчення проблеми характеризується непослідовністю, політико-ідеологічними штампами. Виникає необхідність з нових позицій оцінити суспільну значимість ідей Івана Нечуя-Левицького та важливість узагальнення і вивчення творчого спадку. Саме в цьому і полягає актуальність нашого дослідження.

Наукові дослідження творчості І. Нечуя-Левицького охоплюють широке коло питань, і кількісність їх досить значна. Укладена навіть ґрунтовна бібліографія творчості письменника [1]. Про його життєвий і творчий шлях писали всі визначні літератори того часу (М. Драгоманов [2], С. Єфремов [3], О. Кониський [4], П. Куліш [5], О. Огоновський [6], І. Франко [7], Леся Українка [8]).

Іван Франко неодноразово аналізував як окремі повісті, так і в цілому творчість І. Нечуя-Левицького. На цю тему існує окреме дослідження П. Лісового [9], тому варто зупинитися лише на питанні трактування Франком літературних персонажів прозаїка. У статті “Южнорусская литература”, написаній для енциклопедичного словника Брокгауза і Ефрона, І. Франко констатував: “Левицький — добрий оповідач, з невеликою дозою гумору; намальовані ним типи пластичні і вихоплені з живої дійсності: він прагне всюди до повного їх етнографічного окреслення, тоді як психологічний аналіз відступає на задній план” [10]. Це визначення, як здається, слід розуміти в тому сенсі, що І. Франко не вважав прозаїка добрим майстром характеротворення, бачив виведені ним літературні персонажі як типи, змодельовані суспільною думкою загалу. Індивідуалізація таких типів схематизована за кількома формальними ознаками етнічної приналежності. У І. Нечуя-Левицького справді в кількох повістях і романах використовується прийом етнічної диференціації літературних героїв-українців, росіян, поляків, євреїв. Їх національність обумовлює риси характеру, часто — негативні. І. Франко правильно помітив, що для героїв Нечуя-Левицького етнографічна (національна) приналежність часто є стержневою позицією в творенні характеру. Денаціоналізація людини (Нечуй-Левицький описав це явище лише на типажах

українців) у письменника завжди — це шлях до морального виродження, деградація її як особистості.

Характерно висловився І. Франко про однойменного героя І. Нечуя-Левицького з повісті “Микола Джеря”: вважав його своєрідним узагальненим символом, соціальним типом, відзначивши, що “історія всього українського селянства в ту важку епоху написана в одному широкому образі” [11]. Це висловлювання молодого 22-річного письменника теж стало на довгі роки традиційним, точніше, трафаретним, заважало бачити в Миколі Джері “лицарський тип український” [12].

У характеристиці І. Франка є певна суперечність, адже стверджуючи, що в образі Миколи Джері втілено характерний соціальний тип українського селянина-кріпака, який наділено епітетом “лицарський”, він підкреслює якраз нетипову винятковість, рідкісність цього лицарського типу людей у широких верствах покріпаченого покірною селянства.

“Великі епіки”, а найперше і найпоследовніше — І. Нечуй-Левицький, свідомо творили образи персонажів з виразними рисами, у першу чергу, органічного чинника етнічної самосвідомості в їхніх характерах. Це була письменницька реакція на політику денационалізації. Зрозуміло також, що письменники змогли відтворити загалом найсуттєвіші та найорганічніші риси й вияви етнічної самосвідомості персонажів. Глибинні генетичні, етнопсихологічні елементи національного характеру стали предметом наукових досліджень і відкриттів у ХХ столітті.

Найпильнішу увагу на особливості характерів у літературних героїв І. Нечуя-Левицького звернув М. Драгоманов у статті “Українське письменство 1866-1873 років”. Аналізуючи повісті “Дві московки”, “Рибалка Панас Круть” та “Причепа”, М. Драгоманов відзначив уміння письменника створювати повнокровні живі образи, а не “конспекти”. Він же відзначив новаторство І. Нечуя-Левицького у спробі помітити в житті й художньо відтворити “нові для літератури типи й характери — образи, що появляються уперше” [13]. Однак найсуттєвіше те, що М. Драгоманов першим почав говорити про літературних героїв прозаїка як про виразно національні типи характерів. Порівнюючи героїв повісті “Дві московки”, він аналізує причини їх життєвих доль і бачить їх не лише в зовнішніх обставинах — умовах соціального ладу, а й у особливостях індивідуальної вдачі.

Життя Марини, слушно твердить дослідник, було понівечене, крім соціальних чинників, також “фатальними наслідками певного темпераменту, часто подибуваного в українському народі” [14]. Зрозуміло, що під терміном “темперамент” треба розуміти вроджені етнопсихологічні риси характеру. До цього трактування спонукає пояснення, що такі, як у Марини, риси вдачі є характерними й поширеними в українському народі.

Правда, М. Драгоманову-федералісту не подобалося виразне новаторство характеротворення яскравих національних літературних образів І. Нечуя-Левицького. Тому він осудливо узагальнював: “Автор [...] надає своїм героям якусь теоретичну свідомість святості не лише обрядів, але й усіх форм народного побуту, мови, манер, їжи й т. ін., немовбито герої не попросту люди з народу, а народолюбці, теоретики й дилетанти, що стараються жити по народному, заглядаючи до етнографії” [15].

Молоде покоління письменників, яке прийшло в літературу на рубежі століть і в середовищі якого народився ранній український модернізм, не поділяло мистецьких принципів старших письменників, осуджувало їх народницькі ідеали, які вже стали стереотипами. Леся Українка теж не бачила у творах, у тому числі й у персонажах І. Нечуя-Левицького, особливих вартостей (“Принаймні не знаю ні одної розумної людини в Нечуєвих романах...”) [16].

Найґрунтовніше на сьогодні дослідження про письменника — монографію “Іван Левицький-Нечуй” (К., 1924; 1925) — написав ще у 20-х роках С. Єфремов. Детально дослідивши обставини формування характеру письменника, починаючи з домашнього виховання і факторів соціальної дійсності під час становлення світоглядних принципів, він висловив оригінальні й глибокі судження про особливості творчої манери І. Нечуя-Левицького, про його новаторські починання. С. Єфремов ґрунтовно аналізував стилістику, композиційну майстерність, художні прийоми у прозі автора “Кайдашевої сім’ї”. Своїм авторитетом він утвердив традицію вважати героїв прози І. Нечуя-Левицького найперше соціальними типами, тому що письменник “дав живий та яскравий образ епохи в своїх мистецьких творах” [17].

Пізніше, у радянські часи, творчість І. Нечуя-Левицького досліджувалася активно й систематично, зокрема в працях М. Бе-

риштейна [18], О. Білецького [19], В. Власенка [20], М. Грицюти [21], Н. Калениченко [22], Є. Кирилюка [23], Н. Крутікової [24], Р. Міщука [25], М. Походзіла [26], М. Тараненка [27]. Зрозуміло, вони мають відбиток цього заідеологізованого часу, що виявилось найперше в замовчуванні виразно національних рис світобачення і творчого акцентування письменника та в інтерпретаційному зсуві проблематики в засоціологізовані тлумачення. Дослідники часто користуються прийомом замовчування, особливо під час висвітлення світогляду письменника, найперше — політичних та історичних поглядів (оминалися увагою публіцистичні статті та історичні романи “Князь Єрмія Вишневецький” і “Гетьман Іван Виговський”).

Однак за часів “хрущовської відлиги” (1960-ті роки) на систему образів і їхні індивідуальні вияви та наповнення почали дивитися не лише з точки зору соціально-побутової диференціації. О. Дяченко чи не вперше поставив питання національного характеру у творах художньої літератури [28]. Правда, тодішній стан етнопсихологічних досліджень, тобто невиробленість наукової термінології, неможливість опрацювання іншомовної літератури об’єктивно обмежували можливості дослідника.

Останнім часом, у роки незалежності, стало можливим вивчати етнопсихологічні особливості українського народу як етносу.

Проблема змісту народного світогляду, етнопсихологічних особливостей українців як нації за життя І. Нечуя-Левицького лише окреслювалася, заакцентовувалася в окрему наукову галузь. Піонером етнології був Микола Костомаров. Його стаття “Дві руські народності” [29] вперше, правда, в порівняльному аспекті з етнотипами росіян і поляків, започаткувала вивчення цього питання. “Це була одна з перших народознавчих праць, — наголошує сучасний дослідник В. Дорошенко, — в якій на підставі історичних, етнографічних, психологічних, релігійних даних визначалися типологічні риси цих народів, розкривалися історично сформовані відмінності між національними характерами українців і росіян” [30].

Крім М. Костомарова, біля витоків наукових досліджень народного світогляду й характеру стояли В. Антонович, Ф. Вовк, В. Гнатюк, М. Грушевський, Т. Рильський, І. Франко. Ґрунтовно й усебічно названа проблема вивчалася після смерті І. Не-

чужа-Левицького аж до наших днів (І. Грабовська, О. Кульчицький, В. Липинський, Є. Мірчук, Є. Онацький, В. Храмова, Б. Цимбалістий, Д. Чижевський, А. Швецова, М. Шлемкевич, В. Щербаківський, В. Янів, Я. Ярема, С. Ярмусь та ін.).

І. Нечуй-Левицький також стояв біля джерел дослідження української ментальності. У численних статтях, нарисах, рецензіях, розвідках письменник не раз порушував проблему етнічної ідентичності, особливостей національного характеру нашого народу. Свої спостереження, результати вивчення питання він використовував у творчості під час художнього моделювання поведінки, світогляду, способу життя літературних персонажів. Саме в цих наукових і публіцистичних працях викладена певна система поглядів прозаїка на етнопсихологічні особливості українців як нації. Аналіз усієї сукупності спостережень, суджень і висновків письменника дає змогу, визначивши вплив загальноукраїнського контексту, скласти своєрідну концепцію його поглядів на означену проблему, що, у свою чергу, є ключем до вивчення літературних героїв власне як носіїв етнопсихологічних і етносвітоглядних архетипів.

І. Нечуй-Левицький прийшов в час суперечливого динамічного суспільного піднесення різних складових українського життя в Російській імперії на рубежі 1850–1860-х років. Аграрні економічні реформи сприяли не лише фізичному розкріпаченню українського селянина, а й зумовлювали великі зміни в соціальному й побутово-домашньому житті. Патріархальна кріпацько-селянська Україна під впливом економічних чинників змінювала форми національного життя. Цей процес мав два напрямки. Т. Шевченко розбудив національну свідомість, цікавість до своєї народної творчості й історії, заклав роздмухане імперськими істориками, літераторами й політиками питання про нібито одноетнічність українців і росіян (“у них мова — і в нас мова”). Цей фактор був потужним стимулом самоусвідомлення народу. Водночас у пошевченківські часи І. Нечуй-Левицький був свідком негативних явищ у житті українського села, спричинених ростом фабрично-заводської промисловості, впливом міської культури.

Відходила на його очах епоха “старосвітських людей”, забувалися, псувалися вікові основи селянського родинного життя, змінювалися не лише побутові, звичаєві, але й деякі морально-

етичні настанови. Дослідники звернули увагу на одну особливість творчості письменника: постійно впродовж довголітньої літературної праці він підкреслював “жаль за національними традиціями, за побутом, що нищилися і розкладалися” [31].

Ще одним тривожним явищем у часи формування світогляду митця був брутальний наступ царату на культурно-національне життя, який проявився в офіційних заборонах української мови, цензурних переслідуваннях нечисленних видань, тотальній русифікації. Навіть найширша верства народу — селянство — органічний носій національної ідентичності, — була під загрозою нівеляції. Тому письменники пошевченківських часів, діячі київської “Громади”, перейнявши ідеали Кирило-Мефодіївського братства, розпочали активну рятівну роботу на ниві збереження самобутніх вартостей духовності нації — історії, мови, звичаїв, обрядів та інших фольклорно-етнографічних зразків культури.

Культурно-освітня й народознавча діяльність “Громад” стимулювала зацікавлення письменника національними проблемами. Деякий час він брав участь у роботі “Київської Громади”, відвідував збори “Старої Громади” [32]. Після занепаду громадівського культурно-просвітницького руху в історії національного відродження настав якісно інший — національно-народницький період, під час якого і сформувався світогляд письменника [33]. Вияв культурологічних концепцій у духовному житті української інтелігенції виразно фіксує творчість письменника, а деякі його герої (Радюк, Комашко) є явними громадівцями [34]. В. Коряк так характеризував діалектику ідеології світогляду І. Нечуя-Левицького: “Був це останній могікан просвітительства, що перетворився поволі в народника” [35]. С. Єфремов більш конкретно окреслив обставини, що мали вирішальний вплив на становлення творчих принципів І. Нечуя-Левицького: “Напрямок його літературної діяльності й зміст його численних творів залежить цілком від тієї незвичайної епохи, коли він почав літ і свідомості доходити. Як знаємо, то був час скасування кріпацького ладу, час першого серйозного звороту інтелігенції до народу, час великих надій на “увенчання зданія” конституційними формами державного життя. Почавши свідомо жити під час перелому громадського життя в Росії, Левицький, поруч з Тобілевичем та Мирним, став найкращим

заступником і виразником цього перелому в нашому письменстві. Це, скажу так, літописці українського життя пореформеної доби, хоча, певна річ, корінням свого світогляду вони сягають далеко глибше, ставлячись осудливо до всього ладу” [36].

Чіткіше і конкретніше охарактеризував суспільно-політичні умови, за яких відбувалося становлення І. Нечуя-Левицького як митця і громадянина, Іван Франко. У статті “Україна” він запропонував і обґрунтував періодизацію руху українського національного відродження в другій половині XIX століття. Він пов’язував окремі періоди цього руху з конкретними постатями, яких вважав найхарактернішими репрезентаторами ідей свого часу, своєрідними натхненниками, ідеологами поколінь. За диференційну ознаку періодів українського руху національного відродження І. Франко брав ступінь усвідомлення національних проблем, а також зміст та форми їх вияву в діяльності ідеологів поколінь. Розвиток української ідеї активізувався й поглибився “під впливом трьох українських діячів, представників трьох різних поколінь, поширився здебільшого між інтелігенцією, а частково й між народом: у 60-х роках XIX століття домінував вплив П. Куліша, у 70-их і 80-их — М. Драгоманова, а в 90-их — М. Грушевського. З цих трьох напрямів перший можемо назвати формально-національним, другий — радикально-соціальним, і третій — національно-радикальним” [37].

Бездержавний статус розділеного двома імперіями українського народу надто обмежував можливості його суспільно-політичного самовираження, тому об’єктивно воно виявилось у формах легальної неполітичної культурно-освітньої діяльності. Виходячи з цього, І. Франко відніс І. Нечуя-Левицького до представників першого, “формально-національного” напрямку, а також поставив його “першим... у цьому ряду”. Свій відбір він пояснив заслугами І. Нечуя-Левицького виключно як письменника, за браком місця не згадавши у статті [38] публіцистичних, літературно-критичних і народознавчих праць, які концептуально сформулювали сутність самосвідомості українців цього періоду. Хоча написані в різні роки статті й розвідки автора “Кайдашевої сім’ї” — “Органи російських партій”, “Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасності”, “Українство на літературних позах з Московщиною”, “Сьогочасне літературне прямування”, “Школа повинна бути національна”,

“Сорок п’яти роковини смерті Тараса Шевченка” — як і художня творчість письменника, загалом укладаються у визначений І. Франком хронологічно (1860-ті роки) і концептуально (“формально-національний”) період відродження в ХІХ столітті.

Значний вплив лідера формально національного руху П. Куліша на становлення поглядів І. Нечуя-Левицького підкреслюють і сучасні вчені. Наприклад, О. Федорук стверджує: “Україноцентричний, збудований на підвалинах народознавства й етнографізму, світогляд І. Нечуя-Левицького — письменника, мовознавця, критика значною мірою формувався саме під впливом Куліша” [39].

Треба наголосити, що І. Франко, ставлячи письменника на чолі культурно-національного руху безпосередніх пошевченківських часів, тим самим фактично спростував свої давніші суб’єктивні застереження щодо характеристики І. Нечуєм-Левицьким фактичного стану й перспектив розвитку української ідеї та літератури у статті “Сьогочасне літературне прямування” (1878). Аргументація його ранньої статті “Література, її завдання і найважливіші віхи” (1878), написаної в драгоманівському антигромадівському й антинародівському дусі як концептуальне заперечення суджень і висновків статті І. Нечуя-Левицького, стала для самого І. Франка непереконливою і в художньо-естетичному, і в політичному сенсі. Неспроводним аргументом болючої правоти І. Нечуя-Левицького був час, який синхронно умістив brutальні репресії російського шовіністичного царизму проти українства і поряд — декларативність цісарської конституції щодо прав національностей в імперії та антиукраїнське забарвлення польського визвольного руху. “А стосовно загального пафосу, ідейних позицій авторів, то сучасні дослідники схильні віддавати рацію Нечуєві-Левицькому, а не молодому тоді й дещо категоричному Франкові” [40].

І. Нечуй-Левицький розпочав осмислення національних проблем статтею “Сьогочасне літературне прямування” 1868 року, коли надрукував у львівському часописі “Правда” рецензію на п’єси Марка Онука “Мотря Кочубеївна” та Михайла Старицького “Малоруська опера”, у якій сформулював народницьке розуміння літератури як виховника національної свідомості на основі історичної пам’яті, а також дав актуальну політичну

оцінку гетьманові І. Мазепі, проникливо вважаючи, що на “образі Мазепи найвдаліше можна було б розгорнути національну ідею” [41].

Слід наголосити, що в означений І. Франком формально національний період українського руху світогляд і творчі принципи І. Нечуя-Левицького лише почали формуватися. Вони впродовж довгого творчого життя письменника перейшли велику якісну еволюцію, однак не таку схематичну, яку сформулював В. Коряк: від просвітителя до народника.

Юрій Меженко пояснював, що у другій половині XIX ст. суспільно-політична ситуація в підневільній царській Україні не давала письменнику вибору. Ставлення режиму до українського культурно-національного життя було настільки суворе, що однозначно “опреділювало шлях роботи української інтелігенції і національного самовизначення”. Тому письменник, як і загалом українська інтелігенція його часу, “національне питання ставив завжди на першому місці” [42].

Важливим чинником формування українського світогляду І. Нечуя-Левицького були обставини домашнього виховання. Його батько — священик був рідкісним винятком серед духовенства, тому що мав добру освіту, тверді національні переконання. У своєму “Життєписі” письменник згадував, що батько ясно розумів трагічну ситуацію національного життя, виразно бачив наслідки тотальної русифікації, тому свої проповіді виголошував рідною мовою [43]. Ще раніше в листі до О. Кониського письменник стверджував, що в батька “була вже українська ідея, що рідко трапляється між українськими священиками” [44]. Мати письменника походила зі староукраїнського козацького роду, мала вроджені шляхетні манери, гостре відчуття краси. Риси її вдачі можна помітити в жіночих образах із повістей письменника, а також у його власному характері і звичках. В. Підмогильний у проникливій і такій рідкісній у нашому літературознавстві психоаналітичній статті “Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізи творчости)” обґрунтував версію про Едіпів комплекс письменника у ставленні до матері [45].

На зацікавлення І. Нечуя-Левицького народознавчими проблемами, питаннями сутності українського національного характеру мали вплив досягнення тодішньої етнографії. У 1870-х

роках Петербурзьке географічне товариство організувало наукову експедицію на Правобережну Україну з метою збирання статистичних, географічних та етнографічних матеріалів. Експедицію протягом двох років продуктивної праці очолював Павло Чубинський. Було зібрано багато унікальних матеріалів з української етнографії, які згодом опубліковано в семи великих томах. Записи народних звичаїв, обрядів, вірувань, пісень, мовних діалектів своїм змістом і духом були настільки унікальними, що само по собі відпало питання окремішності українського народу як етносу. Матеріали експедиції неzapе- речно свідчили, що творцем усього неповторного духовного багатства є окремий слов'янський народ — українці, яких офіційний царизм відмовлявся визнавати як націю. У 1873 році в Києві як підсумок успішної роботи експедиції було відкрито відділ російського Географічного товариства, секретарем якого став П. Чубинський. “Сей відділ, — писав І. Франко, — став відразу центром кружка визначних українофілів, що на його засіданнях обговорювали різні теми з української філології й етнографії...” [46]. Тоді ж, у 1874-1875 роках, В. Антонович та М. Драгоманов видали “Исторические песни украинского народа” у двох томах — перший систематичний звід цього фольклорного жанру. У 1876 році М. Драгоманов видав ще одну унікальну збірку народних оповідань — “Малорусские народные предания и рассказы”. Громадянським обов'язком тогочасної української інтелігенції стало збирання неповторних перлів фольклору, дослідження, пізнання свого етносу, народу. Якраз у цей період з'явилася друком етнографічно-фольклористична розвідка І. Нечуя-Левицького “Світогляд українського народу. Ескіз української міфології” (1876).

Описаний вище суспільно-політичний і духовний контекст, у якому формувався світ переконань і творчих принципів письменника, дає змогу з'ясувати головні питання дослідження, а саме: які етнопсихологічні особливості українського народу відтворив, змодельовав І. Нечуй-Левицький у характерах і типах своєї прози, наскільки глибоко і проникливо він диференціював психологічні і ментальні, типові й індивідуальні, етнічні й соціально набуті складники характерів своїх персонажів.

Є. Кирилюк вважав, що історична заслуга письменника в тому, що “він перший цілком відходить від “етнографічної

школи” [47] в манері письма і стає реалістом. Однак це суттєве обмеження заслуг І. Нечуя-Левицького. У своїх повістях і оповіданнях він не лише створив класичну художню панораму до-реформеного й пореформеного життя українського села, але й змалював галерею оригінальних характерів і типів з питомими рисами етнічної індивідуалізації, увів у літературу раніше не помічені соціальні групи. Письменник першим з українських митців у зображенні характерів широко вийшов за соціально-побутові й етнографічно-фольклорні параметри, започаткував творення етнопсихологічних літературних типів як носіїв національної ментальності. Його повнокровні персонажі не є лише продуктом соціальних обставин чи народно-побутових, родинних взаємин і виховання, як донедавна вважалося, — вони є носіями глибинних етнічних, буттєвих, психічних особливостей народу. Саме І. Нечуй-Левицький одним із перших у нашій літературі створив живий та яскравий образ епохи, “дав низку яскравих типів з добре відомого йому життя народу та верств до народу близьких” [48] через зображення не лише соціальних обставин і побуту своїх героїв, а найперше — через особливості вдачі, психічного складу, через їх світосприймання і внутрішню душевну сутність.

Отже, в умовах бездержавності український рух протягом другої половини XIX ст. аж до самого кінця XIX ст. мав виразно культурницький характер. Виходячи з цього, І. Нечуя-Левицького можна зарахувати до культурно-просвітницького періоду, який тривав з середини XIX ст., тобто від романтичного націоналізму Т. Шевченка й зародження української ідеї у членів Кирило-Мефодіївського братства — до громадівського руху 1870-х років та першої української політичної еміграції (Ф. Вовк, М. Драгоманов, С. Подолинський). Саме тоді “відбулося виокремлення України як суб’єкта історичного процесу з відповідно суверенними культурними запитамі” [49] і народилися нові носії цих ідей та ідеалів.

Джерела та література

1. Мороз М. Бібліографія критичної літератури про І. Нечуя-Левицького 1973–1918 // Нечуй-Левицький І. С. Твори: В 3 т. — К.: Дніпро, 1988. — Т. 3. — С. 556-642.
2. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: В 2 т. — К., 1970. — Т. 1. — 531 с.; Драгоманов М. П. Что такое украинофи-

- льство? // Драгоманов М. П. Вибране (“...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”). — К.: Либідь, 1991. — 688 с.
3. Єфремов С. О. Іван Левицький-Нечуй. — К.: Слово, 1924. — 191 с.; Єфремов С. О. Історія українського письменства. — К.: Феміна, 1995. — 688 с.
  4. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: У 10 т. — К.: Наукова думка, 1965–1968.
  5. Куліш П. Об отношении малороссийской словесности к общерусской (Эпilog к “Черной раде”) // Куліш П. Твори: У 2 т. — К.: Дніпро, 1989. — Т. 2. — С. 458–484.
  6. Огоновський О. Історія літератури руської [української]. — Ч. III (1-2). — Вік XIX (Проза). — Львів, 1891. / Фотопередрук Олекси Горбача. — Мюнхен, 1992. — 1339 с.
  7. Франко І. Я. Повне збір. творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976–1986.
  8. Українка Леся. Бояриня. Нечуй-Левицький І. С. Гетьман Іван Виговський. — К.: Наукова думка, 1997. — 336 с.
  9. Лісовий П. Іван Франко про Нечуя-Левицького // Матеріали міжвузівської конференції, присвяченої І. Я. Франкові. — Львів, 1968. — С. 38–41.
  10. Франко І. Я. Повне збір. творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976–1986. — Т. XXI. — С. 143.
  11. Названий твір. — Т. XXVI. — С. 63.
  12. Названий твір. — Т. XXVI. — С. 64.
  13. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: В 2 т. — К., 1970. — Т. I. — С. 275.
  14. Названий твір. — С. 278–279.
  15. Названий твір. — С. 280.
  16. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі. Монографія. — К.: Либідь, 1997. — С. 53.
  17. Єфремов С. О. Іван Левицький-Нечуй. — К.: Слово, 1924. — С. 143.
  18. Бернштейн М. Д. До характеристики світогляду раннього І. Нечуя-Левицького (за матеріалами статті письменника “Органи російських партій”) // Радянське літературознавство. — 1966. — № 9. — С. 34–37; Бернштейн М. Д. Українська літературна критика 50–70-х років XIX ст. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — 492 с.
  19. Білецький О. Іван Нечуй-Левицький // Нечуй-Левицький І. Вибрані твори. — К.: Держлітвидав України, 1949. — С. III–XX; Білецький О. Іван Нечуй-Левицький // Нечуй-Левицький І. С. Повісті і оповідання. — К.: Держлітвидав, 1939. — С. V–LXII.; Білецький О. І. Іван Семенович Левицький (Нечуй) // Нечуй-Левицький І. С. Твори: В 4 т. — К.: ДВХЛ, 1956. — Т. I. — С. 5–45.
  20. Власенко В. О. До питання про психологічний аналіз у творчості І. Нечуя-Левицького // Радянське літературознавство. — 1968. — № 10. — С. 61–68; Власенко В. О. Засоби психологічної харак-

- теристики у творах І. С. Нечуя-Левицького // Українська мова і література в школі. — 1968. — № 11. — С. 18-21; Власенко В. О. Художня майстерність І. С. Нечуя-Левицького. — К.: Радянська школа, 1969. — 184 с.
21. Грицюта М. С. Селянство в українській дожовтневій літературі. — К.: Наукова думка, 1979. — 316 с.
22. Калениченко Н. Л. Українська література XIX ст. Напрями, течії. — К.: Наукова думка, 1977. — 316 с.
23. Кирилюк Є. Майстер реалістичних полотен: До сторіччя з дня народження І. С. Нечуя-Левицького // Літературна критика. — 1938. — № 2. — С. 69-85; Кирилюк Є. Творчий шлях І. Нечуя-Левицького // Нечуй-Левицький І. Вибрані твори. — К.: Книгоспілка, 1929. — С. III-XXXIII.
24. Крутікова Н. Є. Іван Нечуй-Левицький // Історія української літератури XIX століття: У 3 кн. — К.: Либідь, 1997. — Кн. 3. — С. 99-131; Крутікова Н. Є. Нечуй-Левицький Іван Семенович // Українська літературна енциклопедія: В 5 т. — К.: Наукова думка, 1995. — Т. 3. — С. 491-493; Крутікова Н. Є. І. С. Нечуй-Левицький // Історія української літератури: У 8 т. — К.: Наукова думка, 1969. — Т. 4. — Ч. II. — С. 218-260; Крутікова Н. Є. Майстер української прози // Нечуй-Левицький І. С. Твори: У 2 т. — К.: Дніпро, 1977. — Т. I. — С. 5-25; Крутікова Н. Є. Розкрита книга життя // Нечуй-Левицький І. С. Збір. творів: У 10 т. — К.: Наукова думка, 1965. — Т. I. — С. 5-50; Крутікова Н. Є. Творчість І. С. Нечуя-Левицького (статті та матеріали). — К.: Вид-во АН УРСР, 1961. — 248 с.; Крутікова Н. Є. У світі художньої правди і краси // Нечуй-Левицький І. С. Твори: У 3 т. — К.: Дніпро, 1987. — Т. 1. — С. 5-28.
25. Міщук Р. С. Проблеми сучасного прочитання класики XIX — поч. XX століття // Слово і час. — 1994. — № 6. — С. 44-49; Міщук Р. С. До характеристики індивідуального стилю І. Нечуя-Левицького // Індивідуальні стилі українських письменників XIX — початку XX ст.: Зб. наук. праць. — К.: Наукова думка, 1987. — 312 с.; Міщук Р. С. Етнографічно-побутова школа // Українська літературна енциклопедія. — К.: Українська радянська енциклопедія. 1990. — 608 с.; Міщук Р. С. Про гуманізм творчості І. Нечуя-Левицького // Радянське літературознавство. — 1987. — № 5. — С. 26-35; Міщук Р. С. Співець душі народної: До 150-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького. — К.: Знання, 1987. — 48 с.; Міщук Р. С. Українська оповідна проза 50-60-х років XIX ст. — К.: Наукова думка, 1978. — 256 с.; Міщук Р. С. Уроки історії — уроки моральності // Нечуй-Левицький І. С. Князь Єремія Вишневецький. Гетьман Іван Виговський: історичні романи. — К.: Дніпро, 1991. — С. 487-502.
26. Походзіло М. У. Іван Нечуй-Левицький. Літературний портрет. — К.: Дніпро, 1966. — 128 с.
27. Тараненко М. П. До характеристики седлецького періоду творчої біографії Нечуя-Левицького // Радянське літературознавство. — 1971. — № 6. — С. 30-39; Тараненко М. П. І. С. Нечуй-Левицький.

- Семинарій. — К.: Вища школа, 1984. — 183 с; Тараненко М. П. І. Я. Франко про творчість І. Нечуя-Левицького // Українське літературознавство. — 1981. — Вип. 36. — С. 90–96; Тараненко Н. А. Литературно-эстетические взгляды И. С. Нечуй-Левицкого: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.: 10642. — К., 1972. — 88 с.; Тараненко М. П. Літературно-естетичні погляди і творча практика І. С. Нечуя-Левицького: Дис. ... д-ра філол. наук: 10642. — Запоріжжя, 1972. — 649 с.; Тараненко М. П. Реалізм І. С. Нечуя-Левицького (До 125-річчя з дня народження) // Українська мова і література в школі. — 1963. — № 9. — С. 16-21.
28. Дяченко О. Про людські характери. Відображення еволюції національного характеру в українській літературі. — К.: Дніпро, 1963. — 257 с.
  29. Костомаров М. Дві руські народності. — Київ — Ляйпціг, 1861 (1872). — 111 с.
  30. Меженко Ю. Іван Семенович Нечуй-Левицький. Літературний нарис // Збір. творів І. С. Нечуя-Левицького / За ред. Ю. Меженка. — К.: ДВУ, 1926. — Т. 1. — С. 6.
  31. Приходько І. Ф. Українська ідея у творчості І. Нечуя-Левицького. — Львів: Каменяр, 1998. — С. 10.
  32. Мироненко М. І. С. Нечуй-Левицький. Нарис Мих. Мироненка. — Харків: Український робітник, 1930. — С. 7–8.
  33. Зарва В. Просвітительська концепція “нового героя” в “Хмарах” І. Нечуя-Левицького // Літературознавство. — IV Міжнародний конгрес українців. — Книга 1. — К., 2000. — С. 60.
  34. Коряк В. Нарис історії української літератури: Буржуазне письменство. — Харків: ДВУ, 1929. — С. 351.
  35. Єфремов С. О. Історія українського письменства. — К.: Феміна, 1995. — С. 232.
  36. Франко І. Я. Повне збір. творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976. — 1986. — С. 481.
  37. Названий твір. — Т. ХІІ. — С. 189.
  38. Названий твір. — Т. ХІІ. — С. 586.
  39. Федорук О. Невідомий лист — спогад І. Нечуя-Левицького про П. Куліша // Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження. — Львів. — Нью-Йорк, 2000. — С. 283.
  40. Білан Т. До проблеми національного в українській літературі // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ. — Дрогобич: Вимір, 2001. — С. 13–14.
  41. Бернштейн М. Д. До характеристики світогляду раннього І. Нечуя-Левицького (за матеріалами статті письменника “Органи російських партій”) // Радянське літературознавство. — 1966. — № 9. — С. 153.
  42. Очинський І. Іван Нечуй-Левицький // Нечуй-Левицький І. Твори. — Х. — К., 1930. — Том перший. — С. 10.
  43. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів: У 10 т. — К.: Наукова думка, 1965–1968. — Т. Х. — С. 8.

44. Названий твір. — Т. X. — С. 263.
45. Підмогильний В. Іван Левицький-Нечуй (Спроба психоаналізи творчості) // Життя й революція. — 1927. — № 9. — С. 296–297.
46. Франко І. Я. Повне збір. творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976–1986. — Т. ХІ. — С. 327
47. Кирилюк Є. Творчий шлях І. Нечуй-Левицького // І. Нечуй-Левицький. Вибрані твори. — К.: Книгоспілка, 1929. — С. XXVIII.
48. Єфремов С. О. Іван Левицький-Нечуй. — К.: Слово, 1924. — С. 140.
49. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. — К.: Наукова думка, 1992. — С. 108.

Анотації

Коляда И. А. Украинская интеллигенция: этнонациональное самосознание. Творчество И. Нечуя-Левицкого в общ историческом контексте второй половины XIX — начала XX в.

В статье рассматривается творческая деятельность известного украинского писателя И. С. Нечуя-Левицкого в контексте формирования украиноментального культурного феномена, излагается его концепция взглядов на этнопсихологические особенности украинской нации.

Kolyada I. A. The Ukrainian intelligentsia: ethnonational self-consciousness. Literary activity of Ivan Nechuy-Levitskiy in the general historic context of the late 19th — early 20th century.

The article deals with the literary activity of Ivan Nechuy-Levitskiy, the famous Ukrainian writer, in the context of the formation of the Ukrainian mental and cultural phenomenon. The writers concept of the ethnopsychological peculiarities of the Ukrainian is considered.

С. А. Лапшин

ЗАХОДИ ПРАВЛІННЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО КОДИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Удосконалення державних інституцій України, зокрема інституту державного управління, парламентської законодавчої діяльності, судової системи та ін., передбачає врахування національних традицій та надбань світового досвіду державотворення. В цьому аспекті історичний аналіз кодифікації українського законодавства в часи функціонування Правління гетьманського уряду є актуальним як для істориків, так і державних діячів. Проте публікацій з цієї теми недостатньо.